ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2023

6/4-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

6/4-сан *2023*

декабрь

Шөлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:
А. Тилегенов
Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Ерполат АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Интизар АБДИРИМОВА
Мавлюда АЧИЛОВА
Нуриддин АЧИЛОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Ботир БОЙМЕТОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Умида ИБРАГИМОВА
Лола ИСРОИЛОВА
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Мехри НАРБАШЕВА
Улфат МАҲКАМОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Нуржан МАТЧАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Шахсанам МАТУПАЕВА
Лобар МУХТОРОВА
Камаладин МАТЯКУБОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Фурқат РАЖАБОВ
Сайёра РАХМОНОВА
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Дилшода САПАРБАЕВА
Феруза САПАЕВА
Зайниддин САНАҚУЛОВ
Қаххор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Гулноз ТУРАЕВА
Гулмира ТОЖИБОЕВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Дилбар ҚАРШИЕВА
Вохид КАРАЕВ
Дилбар ҚОДИРОВА
Ризамат ШОДИЕВ
Абдушукур ШОФҚОРОВ
Дилфуза ШАББАЗОВА
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ

МАЗМУНЫ

Султанов Б. Академик Чаржоў Абдировтың туўылғанына — 90 жыл. Ибрат мектебин жаратқан инсан 7

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Fozilov O. O'zbek va ingliz tillarida hosila nominalining motivatsion asoslari (perefrazalar misolida) 16
Botirova Sh.I. Ulug'bek Hamdam qissa poetikasida ong osti kechinmalarida axloq talqini 22
Juraeva G.A. Bolalar she'riyatida shakliy izlanishlar 27
Aliyeva Z. Ornitonim komponentli ingliz va o'zbek idiomalarining tahlili 36
Alimova Sh. Ingliz va o'zbek tillarida pora va ta'magirlik konseptlarining lingvomadaniy va semantik talqini 41
Aliyeva Z. Ingliz va o'zbek tilida ornitonim komponentlari bo'lgan frazeologik birliklar haqida ilmiy qarashlar 45
Eshquvvatova G. Ingliz va o'zbek tillarida frazeologizmlarning tasnifi food/taom komponentli frazeologik birliklari misolida 49
Марданов А. Основные понятия логико-семантических моделей 53

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Maxmudova M. Yan Amos Komenskiyning pedagogik faoliyati va nazariyasi 57
Karshiyev J.A. Talabalar ma'naviyatini rivojlantirishning innovatsion metod va vositalari 64
Abdimurotov O.U. Geografiya darslarida mustaqil ta'limni tashkil etishda modulli ta'lim texnologiyasidan foydalanish metodikasi 72
Жамолдинова О. Халқ педагогикасида соғлом турмуш маданияти масалалари 82
Irisboeva X.O`. Milliy didaktik terminologiya tizimining shakllanishi va taraqqiyot yo'llari 94
Расулов О. С. Оммавий жавобгарлик механизми маҳалла тузилмасини бошқариш самарадорлигини ошириш асоси сифатида 104
Ismailov S.A. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarida xalqaro baholash topshiriqlarining formati: kognitiv darajalari, kontekstlari, mazmun sohalarini tushuntirish 109
Isabayeva M.M., Toshpulatova D.S. O'quvchilarda kreativ фаолиятни rivojlantirish функциялари 116
Jabborov M. Tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashning shakl va metodlari 121
Irisboeva X.O`. Milliy didaktika bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy-metodik kompetensiyasini shakllantirish omili sifatida 128
Usmanova Sh. DJ. Kasbiy shakllanishda ijtimoiy faollik va intellektual xususiyatlar 132
Mahkamova Sh. Innovatsion texnologiyalar asosida musiqa san'ati boshqaruvi 137
Xo'jamqulov P., Musayev N., Muminova D. Umumta'lim maktablari o'quvchilarida ta'limiy-tarbiyaviy immunitetni shakllantirish yo'llari 143
Qayumov J. O'quvchilarga xonandalik asarlarini erkin va ifodali kuylatish uslublari 147
Musayev N., Xo'jamqulov P. O'zbek milliy maqom san'atini yosh ijrochilarga o'rgatishda etibor qaratilishi lozim bo'lgan jihatlar 154
Rajabova S. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda Marvelous Designer dasturidan foydalanish metodikasi 159
Yunusov O. Musiqa ta'limida qo'shiq kuylash ijodiy faoliyatga o'rgatish 165
Umarov A. Pedagogik–kasbiy kompetentlik ta'lim jarayonini rivojlantirishning muhim omili sifatida 171
Eshankulova D. Umumta'lim maktablarida kimyo fanining o'qitilishi va zamonaviy interfaol metodlarning qo'llanilish uslublari 176
Yadgarova D. Talabalar valeologik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish 181
Lafasov B. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarni muhandislik kasblariga yo'naltirishda "STEAM – ta'lim" 186
Mo'minov K. Forsayt texnologiyalar asosida talabalarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion yondashuv 190

Нурбаева И.Т. Условия интеллектуального развития старшего дошкольника в процессе формирования математических представлений 559
Мустафаева З.С. Совершенствование и развитие творческих способностей детей дошкольного возраста 563
Умнов Д.Г., Хошимжонова М.Л. Потребительская культура и необходимость знания иностранного языка детей дошкольного возраста (на примере английского языка) 568

ТАСВИРИЙ САЪНАТ

Султанов Х. Кластер усули орқали тасвирий санъат таълимини интеграциялаш имкониятлари 573
Bekqulov Q. Muhandislik grafikasi talabalarining mustaqil ijodiy ish faoliyatini tashkil etishning mazmuni 576
Talipov N. Naqqoshlik san’atida kompositsiyaning ahamiyati 581
Malikov K. Texnik oliy o‘quv yurtlarida muhandislik va kompyuter grafikasi fanini o‘qitishda talabalarni to‘garak mashg‘ulotlariga qiziqtirsh orqali kasbga bo‘lgan ijodkorligini shakillantirish 589
Fayziyeva S. Muhandislik grafikasi fanlarini o‘qitishda gumanitar, ijodiy va umummadaniy yo‘nalishlarda o‘qitish metodikasini takomillashtirish 596

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲӘМ СПОРТ

Ochilov R. Turli o‘yin ampluasiga ega yosh futbolchilarni jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish yo‘llari 601
Abduraximov D.D. Jismoniy tarbiya darslarida o‘quvshilarini axloqiy tarbiyalashda pedagog olimlarning qarashlari 609
Abduraximov D.D. Jismoniy tarbiya darslarida o‘quvshilarini axloqiy tarbiyalashning funksiyalari 612
Usmanova Sh.T. Ibn Sino asarlarida jismoniy tarbiyaning talqini va unng ta’lim amaliyotidagi ahamiyati 615
Usmanova Sh.T. Ibn-Sino ta’limotida jismoniy tarbiya mazmuni va mohiyati 619
Йўлдошев С.З. Валеология фанини «MIX-FREEZE-GROUP» модели орқали ўқитиш жараёнида талабаларнинг валеологик компетентлигини шакллантириш аспектлари 623

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA O‘QUVSHILARINI AXLOQIY TARBIYALASHNING FUNKSIYALARI

Abduraximov D.D.
CHDPU Bolalar sporti kafedrasi o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: dars, o‘quvchi, tarbiya, ta’lim, axloq, vazifa, jismoniy tarbiya, jarayon, vosita, tizim.

Ключевые слова: урок, ученик, воспитание, образование, мораль, задача, физическое воспитание, процесс, инструмент, система.

Key words: lesson, student, upbringing, education, morality, task, physical education, process, tool, system.

So‘nggi yillarda respublikamizda mamlakatda ta’lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, bog‘cha tarbiyalanuvchilari, o‘quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, ta’lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o‘rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta’limning uzviyligi va uzluksizligini ta’minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, milliy ta’lim-tarbiya tizimining amaldagi holati uni zamon talablari asosida modernizatsiya qilish, yoshlarni yuksak bilim-ma’rifat egalari, jismoniy va ma’naviy sog‘lom insonlar etib tarbiyalash, ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog xodimlari nufuzini oshirish, ularning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etmoqda [1].

Jismoniy tarbiya darslarida o‘quvchilarini axloqiy tarbiyalashda yuqorida keltirilgan pedagogik talabni amalda joriy qilish, asosan ta’lim vositalarini modernizatsiyalashgan tizimidan foydalanishni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish bilan boshlanadi[3]. Ushbu ma’noda o‘quvchilarning axloqiy tarbiyasini shakllantirish uchun ularni mashg‘ulotlar aynan axloqiy normalar asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Bunda albatta o‘quvchilarni yo‘naltiruvchi vazifalar belgilanishi shart bo‘ladi.

Fikrimizcha, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini jismoniiy tarbiyalash jarayonida quyidagi asosiy vazifalar hal etiladi:

Birinchi vazifa – sog‘liqni mustahkamlash, tana a’zolarini chiniqtirish, jismoniy jihatdan to‘g‘ri rivojlanish hamda uning ish qobilyatining oshishiga ta’sir etish. Shuni ta’kidlash joizki, o‘quvchilarning sog‘lig‘ini jismoniy tarbiya darslari hamda maktab sharoitlari o‘tkaziladigan maxsus tadbirlar hisobigagina mustahkamlash qiyin. Chunki bu jarayon ota-ona, tarbiyachi, butun pedagoglar jamoasining ishi bo‘lib, sog‘lomlashtirish bilan bolalarni muntazam ravishda, yil davomida shug‘ullantirish kerak.

Ikkinchi vazifasi – o‘quvchilarda jismoniy tarbiyaning yangi harakat turlariga qiziqish, ko‘nikma va malakalar hosil qilish, ularni maxsus bilimlar bilan qurollantirish. O‘qitish jarayonida o‘quvchilar harakat, ko‘nikma va malakalarini egallaydilar. Bu malaka va ko‘nikmalar jismoniy tarbiya bo‘yicha tuzilgan o‘quv dasturida nazarda tutilgan bo‘lib, ulardan ba’zilari, masalan, tez yurish, yugurish, sakrashlar, uloqtirish, sport o‘yinlari, harakatli o‘yinlar kabi amaliy mashqlar bu vazifani hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, bu mashqlar gimnastika asbob-anjomlarida mashq qilish, akrobatika, badiiy gimnastika harakatlarini muvofiqlashtirishga, shuninigdek, yangi harakatlarini osonroq va qisqa vaqt ichida o‘rganib olishga ko‘maklashadi, ko‘nikma va malakalar hosil qiladi.

Uchinchi vazifa – o‘quvchilarning yoshiga, jinsiga muvofiq keladigan (kuch, tezkorlik, egiluvchanlik, chaqqonlik, chidamlilikni) asosiy harakat sifatlarini rivojlantirish. Уuqorida aytilgan jismoniy sifatlar alohida mavjud bo‘lmay, balki ulardan biri u yoki bu faoliyat turida yetakchi o‘rinni egallaydi. Ayni paytda jismoniy faoliyatda yetakchi bo‘lgan harakat, jismoniy sifatlarning boshqa turlarini rivojlantirishga ham ta’sir qiladi.Masalan, harakatli va sport uyinlarida chaqqonlik, qisqa masofaga yugurishda tezkorlikni aytish mumkin. Hozirgi kunda УUNISEF bilan hamkorlikda yaratilgan jismoniy tarbiya bo‘yicha milliy dasturda o‘quvchilarning harakat-sifatlarini rivojlantirish, ularning jismoniy rivojlanishlari hamda umumiy ish qobiliyatlarining ortishi shu bilan birga estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyalarini kamol toptirish kerakligi ta’kidlanib, sinfdan-sinfga ko‘chganda tarbiyaviy xususiyatlarning miqdori oshib borishi bilan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari faoliyatiga yangi vazifalar qo‘yiladi. Shuningdek, jismoniy tarbiya darslarida o‘quvchilarning axloqiy va irodaviy sifatlarini tarbiyalash, xulq-atvor madaniyat ko‘nikmalarini takomillashtirish nazarda tutiladi.

To‘rtinchi vazifa – o‘quvchilarda o‘z sog‘lig‘iga ongli munosabatni tarbiyalash bo‘lib, bu ularning ozoda-sarishtalik tartibida, gigiyena qoidalariga

rioya qilishlarida, ertalabki gimnastika bilan shug‘ullanishlarida hamda sport mashg‘ulotlarida muntazam qatnashishlarida namoyon bo‘ladi. Badantarbiyaning sihat-salomatlikka foydasini o‘quvchi qancha yaxshi bilib olsa, unga bo‘lgan qiziqishi shunchalik ortadi [2].

Darsning asosiy qismi muayyan vazifani amalga oshirishga mo‘ljallangan bo‘lib, asosiy elementlarini o‘rgatishga doir o‘yin materiallaridan iborat bo‘lsa, uning kirish qismida harakatli o‘yinlardan foydalanish mumkin. Harakatli o‘yinlardan foydalanishda faqat ularning elementlari qanchalik tez bajarilganini emas, balki bajarilish sifatini, shuningdek, ularni bajarishda amal qilinadigan axloq meyorlariga qanchalik e’tibor qaratilayotganligini ham alohida hisobga olish zarur.

O‘quvchilar jismoniy mashqlar, sport o‘yinlari va harakatli o‘yinlarni yaxshilab o‘zlashtirib olishlari uchun uni bir necha marta qaytarish, bunda ular jismoniy mashq va o‘yinlardan qanchalik mamnun bo‘lsalar, uni shunchalik puxta eslab qolishlarini unutmaslik kerak.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni.

2. Аслонова М.А. Таълим жараёнида ҳаракатли ўйинлардан фойдаланиш(бошланғич синфларнинг жисмоний тарбия дарслари мисолида). Дисс..п.ф.н. – Т., 2008 – 75 б.

3. Дадабоев Р. Бошланғич синф ўқувчиларини жисмоний тарбия дарсларида ахлоқий тарбиялаш услублари // “Муғеллим ҳем узлуксиз билимлендирўй” илмий методик журнал – Нукус, 2019 й. №2-сон. − 148-150 Б.

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarinning jismoniy tarbiya darslarida o‘quvshilarini axloqiy tarbiyalashning funksiyalari borasida fikrlar keltirilgan bo‘lib, uning yechilari haqidagi ma’lumotlar bayon etilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье даны мнения о функциях нравственного воспитания учащихся на уроках физического воспитания общеобразовательных школ, а также представлена информация о ее решениях.

SUMMARY

In this article, opinions on the functions of moral education of students in physical education classes of general secondary schools are given, and information about its solutions is presented.